

УДК159.922.2:159.923.2:
159.923.3: 316.612

Костянтин Савченко

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПОКАЗНИКА МОТИВАЦІЇ УСПІХУ Й РІВНЯ АКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНИХ МОТИВІВ У СТУДЕНТІВ І СЛУХАЧІВ, ЩО ЗДОБУВАЮТЬ ДРУГУ ВИЩУ ОСВІТУ

Запропоновано новий показник для кількісної характеристики мотиваційної сфери особистості – рівень актуалізації особистісних мотивів, який розраховується як частка актуалізованих мотивів у загальній кількості мотивів мотиваційної сфери, при цьому внутрішньо суперечливі мотиви вважаємо неактуалізованими. Запропонований показник характеризує рівень структурованості мотиваційної сфери і може бути використаним в аксіологічних дослідженнях. Рівень актуалізації особистісних мотивів може бути розрахований у рамках 16-факторної моделі С.М. Петрової за результатами проходження тесту "Діагностика полімотиваційних тенденцій в "Я-концепції" особистості". За двома вибірками зі студентів молодших курсів і слухачів, що здобувають другу вищу освіту, вивчено індивідуальні розбіжності та визначено структуру мотиваційної сфери респондентів. Установлено кореляцію між показником мотивації на успіх і рівнем актуалізації мотивів для двох досліджуваних вибірок ($R = 0.391$ і $R = 0.513$, значущістю 0.004). Порівняльний аналіз результатів показав, що достовірно вище значення показника мотивації успіху, розрахованого за результатами теста А.А. Реана, є характерним для вибірки осіб, що здобувають другу вищу освіту. Виявлені за допомогою тесту С.М. Петрової внутрішньо суперечливі мотиви можуть бути ресурсом для моделювання можливих шляхів подальшої самореалізації респондентів.

Ключові слова: особистість, мотиваційна сфера, мотивація досягнення успіху, рівень актуалізації особистісних мотивів у мотиваційній сфері.

Постановка проблеми. Інтерес дослідників до мотиваційної сфери зумовлений її провідною роллю в діяльності людини (О.М. Леонт'єв, С.Л. Рубінштейн, А. Маслоу, Г. Оллпорт, К. Роджерс, В.К. Вілюнас, П.К. Анохін, Л.С. Виготський та ін.). Однак використання різних підходів до вивчення мотиваційної сфери особистості зумовлює широкий спектр інтерпретацій діяльності. Крім того, визначення поняття "мотиваційна сфера особистості" охоплює широкий спектр розходжень: як ієрархічна система пріоритетів або домінування (А. Маслоу), як усвідомлення об'єктивних закономірностей, розуміння особистісного сенсу – значення для себе (О.М. Леонт'єв), як ієрархія мотивів на основі їх усвідомлення й узагальнення у поведінці (Л.І. Божович) і багато ін. [1-4].

Проблема вивчення мотиваційної сфери особистості є особливо актуальною в сучасних умовах інтенсивного науково-технічного розвитку, у тому числі, в контексті здобування вищої освіти, коли відбувається формування й зміна ціннісних орієнтирів, переосмислення свого місця в соціумі, усвідомлення відповідальності за прийняття рішень у процесі професійної підготовки й професійної діяльності. Наявність єдиної теорії мотиваційної сфери особистості

дозволила б розв'язувати особистісні проблеми самореалізації особистості. Тому на шляху до створення такої теорії мотивації може бути корисним пошук інтегрованих характеристик мотиваційної сфери особистості, що може мати своєю метою встановлення взаємозв'язків між мотивами, а самі такі характеристики можуть бути корисними у вивченні аксіогенезу особистості.

У процесі самореалізації особистості існує проблема "Я-концепції" як проблема відчуження людини від самої себе. Вона була поставлена К. Роджерсом у вигляді опису причини гуманітарної кризи, заснованої не на втраті життєвих цінностей, а на протиріччі між цінностями й досвідом [5]. Багатьма авторами були досліджені полімотиваційні тенденції в "Я-концепції" особистості [6, 7]. Як відомо, процес професійного становлення особистості, у тому числі студента, пов'язаний зі змінами в самосвідомості, в уявленні про самого себе, пов'язаний з рефлексією та зі змінами в "Я-концепції" особистості [2]. Наявність внутрішньо несуперечливих мотивів в "Я-концепції" особистості є психологічним чинником не тільки успішної професійної діяльності, але також і успішного професійного становлення. Тому є актуальним не тільки діагностування таких мотивів, але і пошук взаємозв'язків між мотивами в мотиваційній сфері особистості.

Мета дослідження – довести обґрунтованість уведення нової кількісної характеристики мотиваційної сфери – рівень актуалізованих мотивів – за допомогою встановлення значущих кореляційних взаємозв'язків між запропонованою характеристикою й іншими, емпірично виявленими показниками, зокрема, з показником мотивації досягнення успіху для вибірок з осіб, що здобувають першу й другу вищу освіти.

Виклад основного матеріалу. Значне місце в мотиваційній сфері особистості належить мотивації досягнення успіху й мотивації уникнення невдач, як позитивної й негативної мотивацій, тому що досягнення успіху залежить від прагнення домогтися мети, упевненості в собі, здатності розвиватися й трудитися [8-12]. Більш того, автор роботи [12] відзначив провідну роль мотивації досягнення успіху у формуванні елітності студентської молоді. Мотивація досягнення успіху є також важливим фактором в управлінській діяльності [13].

Мотиви навчання дорослих, що здобувають другу вищу освіту, а також додаткова професійна підготовка розглянуті багатьма авторами [14-18]. Мотиваційна складова навчальної діяльності охоплює пізнавальні потреби, мотиви і сенси навчання, в тому числі, мотиви самовдосконалення, самореалізації та самовираження [19].

У мотиваційній сфері особистості, крім мотивації успіху, також важливе місце належить мотивації самоактуалізації. Тому становить інтерес вивчення взаємозв'язку між показниками цих двох мотивацій і рівнем актуалізації мотивів мотиваційної сфери. Рівень актуалізації мотивів, як частка актуалізованих мотивів у мотиваційній сфері, було

визначено у рамках 16-факторної моделі С.М. Петрової [20] за результатами проходження тесту респондентами, при цьому внутрішньо суперечливі мотиви вважали неактуалізованими. Розрахований показник характеризує рівень структурованості мотиваційної сфери й може бути використаний в аксіологічних дослідженнях. Перелік мотивів у моделі Петрової наведено далі в таблиці 2.

У роботі було використано такі психодіагностичні методики: **(I)** "Діагностика полімотиваційних тенденцій в "Я-концепції" особистості" (С.М. Петрова) [20]; **(II)** Діагностика "Мотивації успіху й остраху невдачі" (МУН, опитувальник А.А. Реана)[21]; **(III)** Коротка шкала виміру самоактуалізації (Джоунс і Крендалл) [22]; **(IV)** Діагностика реалізації потреб в саморозвитку (Н.П.Фетіскін і ін.)[23]. До участі в дослідженні залучено слухачів випускного курсу Інституту післядипломної освіти (ІПО) ХНПУ ім. Г.С. Сковороди за фахом "Психологія" (33 особи) і студентів 1 курсу (12 осіб), 2 курсу (16 осіб) і 3 курсу (20 осіб) фізико-математичного факультету ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Усього в дослідженні взяла участь 81 особа. Статистичну обробку емпіричних даних проведено за допомогою пакетів програм OriginPro v.7.5 (2006) і SPSS v.20 (2011). Методика Пірсона була використана для встановлення кореляційних залежностей та їхньої значущості для двох досліджуваних вибірок. Для незалежних вибірок перевірку значущості розбіжностей між показниками виконали за допомогою U-критерію Манна-Уїтні.

Середні значення показників, розраховані за результатами тестів I і II, наведено в таблиці 1. Відзначимо незначний розбіг в середніх значеннях рівня актуалізації мотиваційної сфери для всіх вибірок. Середнє значення показника мотивації успіху для студентів 1 – 3 курсів склало 13,38 балів, а для випускників-психологів ІПО цей показник вище, при цьому розбіжність статистично вірогідна на рівні значущості 0.05 за U-критерієм Манна-Уїтні.

Таблиця 1.

Середні значення рівня актуалізації мотиваційної сфери за тестом I й показника мотивації успіху за тестом II для вибірок студентів 1 – 3 курсів і психологів-випускників ІПО

Тест	Назва тесту; одиниця виміру показника	Середнє значення показника			
		1 курс	2 курс	3 курс	ІПО
I	Діагностика полімотиваційних тенденцій в "Я-концепції" особистості (С.М. Петрова); %	-	22,08	21,76	20,16
II	Мотивації успіху й уникнення невдачі (А.А.Реан); бали	13,92	12,75	13,47	14,53

Як відомо, відповідно до законів Йеркса-Додсона дуже високий рівень мотивації не завжди є найкращим, тому що існує певна межа, за якою подальше збільшення мотивації призводить до погіршення результатів [24]. Тому середні рівні мотивації досягнення успіху для

двох досліджуваних вибірок – студентів і слухачів, що здобувають другу вищу освіту, відповідно 66,7% і 73,1%, – є досить високими і близькими до оптимального середнього рівня мотивації в 70%.

Результати проходження тесту I для студентів і слухачів ПО представлено в таблиці 2. Суттєва розбіжність є в оптимістичній (в 2-4 рази), пізнавальній (майже в 2 рази), нормативній (в 2-3 рази) мотиваціях і мотивації позитивного ставлення до людей (в 2-3 рази). Причиною такої відмінності може бути різний життєвий досвід: середній вік у двох вибірках відрізняється майже в 2 рази – близько 20 і близько 36 років відповідно. Явно виражена подібність у домінуючих мотивах – матеріального й егоїстичного. Ясно, це виражає загальну позитивну тенденцію всіх респондентів у прагненні мати гідний рівень життєвого добробуту.

Таблиця 2.

Кількість респондентів на 2, 3 курсі й серед слухачів ПО, у яких даний вид мотивації актуалізований, за результатами I.

	Вид мотивація відповідно до моделі С.М. Петрової	2 курс, %	3 курс, %	ПО, %
M1	Акзигитивна (матеріальна) мотивація	56,3	50,0	50,0
M2	Гедоністична мотивація	0	0	3
M3	Оптимістична мотивація	12,5	6,25	3,0
M4	Комунікативна мотивація	25,0	12,5	17,0
M5	Пізнавальна мотивація	25	25	40
M6	Трудова мотивація	37,5	31,25	33,0
M7	Нормативна мотивація	18,75	25,0	7,0
M8	Моральна мотивація	25,0	31,3	27,0
M9	Губристична мотивація як прагнення до досконалості	18,75	12,50	17,0
M10	Пугнічна мотивація як активне подолання труднощів	6,25	12,5	13,0
M11	Губристична мотивація як прагнення до переваги	19,0	6,3	6,7
M12	Мотивація позитивного ставлення до людей	6,25	12,5	20,0
M13	Мотивація уникнення неприємностей	12,5	12,5	13,0
M14	Мотивація індивідуалізації	6,25	12,5	13,0
M15	Егоїстична мотивація	56,25	50,0	60,0
M16	Альтруїстична мотивація	6,25	0	3,0

На рис. 1 представлено результати тесту I більш наочно. Область значень діаграми над мотивами M5 – M2 можна розглядати як область перспективного росту числа актуалізованих мотивів, тобто, як ресурс для моделювання можливих шляхів самореалізації респондентів.

Високі значення показників були отримані респондентами по тестах III і IV. Так, середній показник слухачів ІПО по тесту IV склав 83,3 %, а по тесту III – 74,6 %. Перевірка наявності значущих кореляційних залежностей за результатами проходження тестів I, II, III і IV показала, що для даних вибірок існує дві значущі кореляційні залежності: між показниками тестів I і II з коефіцієнтом кореляції Пірсона $r = 0,391$, значущість 0,04, і між показниками тестів III і IV з коефіцієнтом кореляції Пірсона $r = 0,513$, значущість 0,004.

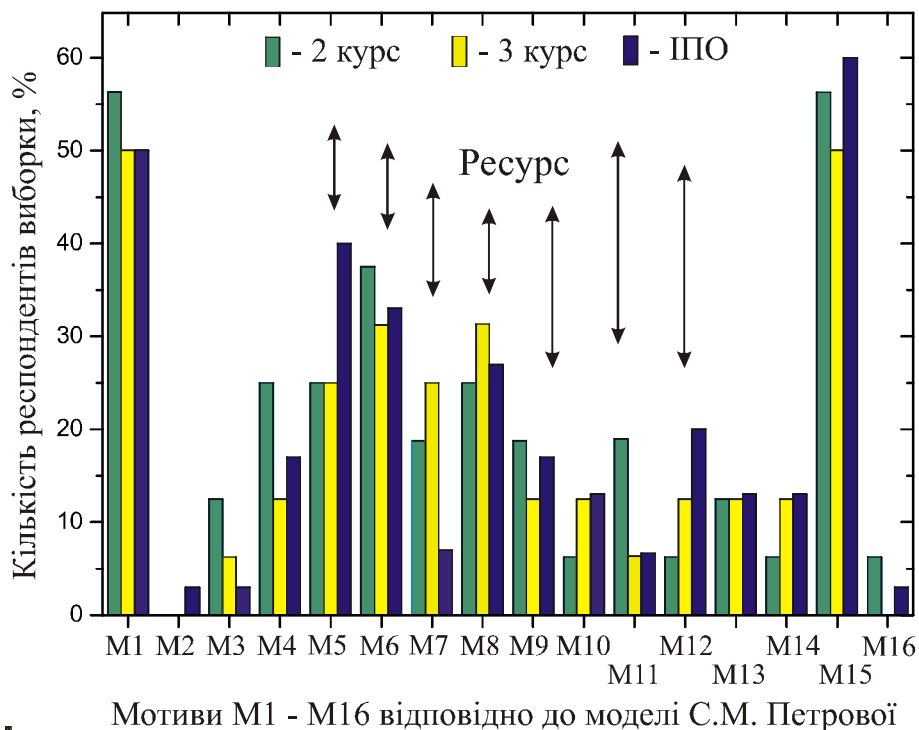

Рис. 1. Діаграма порівняння результатів проходження тесту I студентами і слухачами ІПО. Вісь X: М1–М16 - мотиви за таблицею 2; вісь Y: кількість респондентів вибірки студентів 2, 3 курсу і слухачів ІПО, %.

На рис.2 представлено апроксимальні залежності для показників, отриманих за результатами чотирьох тестів, при цьому по осі X номери респондентам були присвоєні в порядку убавання значення показника за тестом I.

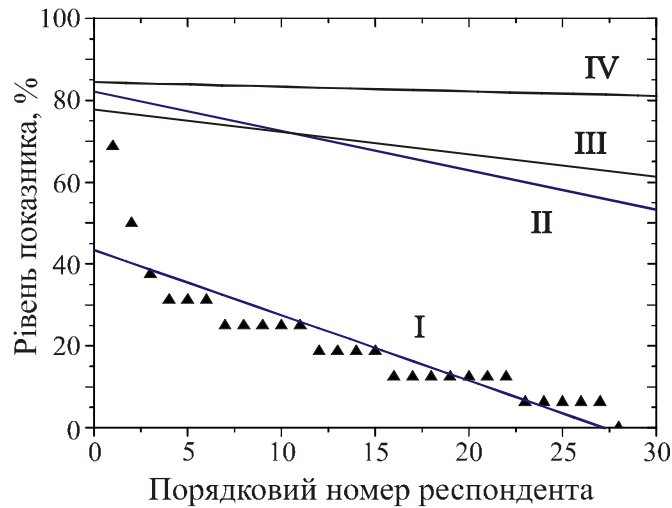

Рис. 2. Лінійна апроксимація емпіричних даних за тестами *I, II, III і IV* для випускників-психологів, здобувачів другої вищої освіти.

Явно виражена тенденція до зменшення значення показника самоактуалізації за тестом **III** паралельно зменшенню значення показника за тестом **I**, хоча кореляційна залежність між **I** і **III** не є значущою. Очевидно, для одержання значущого результату необхідні подальші дослідження.

Висновки.

1. Запропоновано нову кількісну характеристику мотиваційної сфери – рівень актуалізації мотивів, яка може бути використана у кількісному аналізі динаміки змін у мотиваційній сфері особистості, а також у порівняльному аналізі.

2. Установлено кореляційну залежність між показником мотивації на успіх і рівнем актуалізації мотивів для двох досліджуваних вибірок: студентів молодших курсів і слухачів, що здобувають другу вищу освіту. $R = 0,391$, значущість $0,04$ і $R = 0,513$, значущість $0,004$ відповідно. Це підтверджує продуктивність уведення нової характеристики мотиваційної сфери – рівень актуалізації мотивів.

3. Відмінність показників за тестом мотивації досягнення успіху для студентів всіх трьох курсів є незначущою; значуща відмінність має місце для студентів і слухачів **ПО**, причому статистичні показники другої вибірки значно вищі: розбіжність між модою – на 3 бали, між медіаною – на 2 бали, між середніми значеннями показника – на 1,15 бала.

1. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М.: Смысл, Академия, 2005. – 352 с.
2. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Изд. Питер, 2002. – 720 с.
3. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб.: Евразия, 1999. – 478 с.
4. Вилюнас В.К., Кравченко А.С. Мотивация демонстративного поведения // Современная психология мотивации [под ред. Д.А. Леонтьева] / В.К. Вилюнас, А.С. Кравченко. – М.: Смысл, 2002. – С. 122–151.

5. Rogers C.R. Toward a modern approach to values: The valuing process in the mature person // J. Abnorm. and Soc. Psychol. 1964. V. 68. № 2. P. 160–167.
6. Роджерс К., Фрейберг Дж. Свобода учиться / Пер. с англ. М.: Смысл, 2002. Гл. 14. Современный подход к ценностному процессу. С. 388–411. http://www.psychologos.ru/articles/view/sovremennyy_podhod_k_cennostnomu_processu_rodzherszpt_freyberg/-1
7. Веретельникова Ю.Я. Психолого-педагогическое обеспечение развития гуманитарных ценностей профессиональной культуры у студентов медицинского вуза / Ю.Я. Веретельникова // Саратовский научно-медицинский журнал. – 2011. – Т. 7. – № 1. С. 171-173.
8. Мишина Е.И. Эмпирическое исследование личностной рефлексии в процессе профессионального становления будущих специалистов. [Электр. ресурс] // Прикладная психология и психоанализ: электрон. науч. журн. 2010. – № 2. <http://ppip.su>
9. Макклелланд Д. Мотивация человека / Д. Макклелланд. – СПб. : Питер, 2007. – 678 с.
10. Atkinson J.W. A theory of achievement motivation / J.W. Atkinson, N.T. Feather. – New York : Wiley, 1966. – 391 p.
11. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность: в 2 т. / Х. Хекхаузен. – М.: Педагогика, 1986. – Т. 1. – 408 с.
12. Котов С.В. Мотивация "на успех" и мотивация "на избегание неудач" в контексте позитивной психологии / С.В. Котов // Молодой ученый. – 2012. – № 4. – С. 360-362.
13. Скоринина-Погребна О.В. Мотивація досягнення успіху як технологія формування елітності студентської молоді / О.В. Скоринина-Погребна // Соціальні технології. – 2010. – № 44. – С. 236-239.
14. Свистун В.І. Мотивація досягнень як важливий чинник успіху в управлінській діяльності / В.І. Свистун // На допомогу керівнику професійно-ПТНЗ : наук.-метод. зб. [Електр. ресурс]. – 2011 – №. 2. – <http://www.ipto.kiev.ua>
15. Мосичева И.А. Высшая школа и дополнительное профессиональное образование: проблемы и решения / И.А. Мосичева, В.П. Шестак, В.Н. Гуров. – Ставрополь : Изд-во СГУ, 2007. – 322 с.
16. Любикене И. Мотивы обучения взрослых / И. Любикене, Э. Бутквичуне // Социологические исследования. – 2006. – № 5. – С. 140-143.
17. Горшков М.К. Непрерывное образование в контексте модернизации / М.К. Горшков, Г.А. Ключарев. – М.: ИС РАН, ФГНУ ЦСИ, 2011. – 232 с.
18. Шабашова Е.Н. Особенности мотивационной сферы слушателей, получающих послевузовское дополнительное профессиональное образование / Е.Н. Шабашова // Вестник Новгородского госун-та. - 2010. -№ 58. - С. 79-82.
19. Тюрин Э.И. Особенности мотивации получения дополнительного профессионального образования / Известия ВУЗов. Поволжский регион. / ЭюИ. Тюрин // Общественные науки. – 2012, вып.: 3.– С. 77-83. <http://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-motivatsii-polucheniya-dopolnitelnogo-professionalnogo-obrazovaniya#ixzz2fDZOpBxm>
20. Сергеенкова О.П. Педагогічна психологія: навч. посіб. / О.П. Сергеенкова, О.А. Столярчук, О.П. Коханова, О.В. Пасека. – К.: ТОВ "Центр учбової літератури". – 2012. – 384 с. http://pidruchniki.ws/17450602/psihologiya/motivatsiya_navchalnovi_diyalnosti
21. Петрова С.М. Мотивационная обусловленность Я-концепции личности в юношеском возрасте: Дис.... канд. психол. наук, – СПб., 1995. – 220 с.
22. Реан А.А. Психология личности. Социализация, поведение, общение / А.А. Реан. – СПб.: "Прайм-Еврознак", 2004. – 416 с. (с. 138, 146-147).

23. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2011. – 607с.: – (Серия "Мастера психологии").
24. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. – М.: Изд-во Института Психотерапии. 2002. – 490 с.
25. Yerkes R.M. The relation of strength of stimulus to rapidity of habit-formation. / Yerkes R.M., Dodson J.D. Journal of Comparative Neurology and Psychology, 1908, 18: 459–482. <http://psychclassics.yorku.ca/Yerkes/Law/>

A new value for the quantitative characterization of the motivational personality sphere is proposed. It is the actualization level of the personal motives, and it can be estimated as a part of the actualized motives in the total amount ones for the motivational personality sphere, and the inherently conflicting motives are considered as the non-actualized ones. The proposed value characterizes the structuring level of the motivational personality sphere and it can be used in the axiological studies. The actualization level of the personal motives can be determined from the results obtained with the help of the test "Diagnosis for the polymotivational tendencies in the self-concept of the personality" in the frame of the S.M. Petrova 16-factors model. The individual differences, the structure of the motivational personality sphere for two samples from the underclassmen and from the attendees educated at a high school for a second degree were studied. Correlation between the value of the need for achievement and the actualized level of the personal motives for these two samples ($R = 0.391$, significance is 0.04 and $R = 0.513$, significance is 0.004, respectively) was revealed. Comparative analysis of the results showed the higher level of the need for achievement value, determined with the help of the A.A. Rean test, is for the sample from the attendees educated at a high school for a second degree, and the difference is the significant value. The inherently conflicting motives determined with the Petrova test can be used as a resource in modeling the possible paths for further self-realization of respondents.

Key words: *personality, the motivational personality sphere, need for achievement, the actualization level of the personal motives.*

УДК 37.032: 159.922.8

Тетяна Сватенкова

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ПЕРЕЖИВАННЯ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ ЯК ЧИННИК ПОБУДОВИ ЦІННІСНО- ОРІЄНТАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

У даній статті процес переживання й осмислення ситуацій з екзистенційним контекстом у юнацькому віці розглядається як передумова формування системи ціннісних орієнтацій особистості.

Ключові слова: *екзистенційно-ціннісний контекст, інтеріоризація, когнітивний компонент, конативний компонент, смислова післядія.*

У психологічному плані юність вирішує задачі завершального самовизначення й інтеграції у спільність дорослих людей. Це набуття Его-ідентичності, за Е. Еріксоном, самовизначення, за Д.Б.Ельконіним,